NAGY PÉTER TIBOR

AZ EGYETEMI DIPLOMÁSOK FELEKEZETI ARCULATA

Az egyetemi diplomások felekezeti arculatának meghatározásához többféle statisztikai forrásra van szükségünk. [1][50] Ezek között kiemelten fontosak a régi népszámlálások.[2][51] Napjainkra – egy 50000[3][52]-s elemszámú repezentativ adatbázis adatait használhatjuk leginkább.[4][53] Az időtengelyt nemcsak az egykori népszámlálások és a mai helyzet általános összevetése segitheti, hanem az is, hogy a századforduló óta

---

1[50] A tanulmány elkészülését az OTKA és a Fővárosi Közoktatásfejlesztési Alapitvány támogatása tette lehetővé

2[51] Bármilyen kiváló a régi magyar statisztika, annak adatait nem tudjuk maradéktalanul összehasonlítani egy mai felmérés adataival. A 19. századtól kezdve részletes adataink vannak pl. a mérnökökről, orvosokról, középiskolai tanárokról, bírákról – de a diplomások derékhadát foglalkoztató közigazgatás statisztikájában nem lehet elválasztani a felsőfokú végzettségű és az anélküli tisztviselőket. 1920-tól kezdve vannak adataink a felsőfokú végzettségűekről – de az 1920-as népszámlálás a Trianonnal kapcsolatos óriási köztisztviselői területi mobilitás miatt csak óvatosan használható. Az 1930-as népszámlásnak – szempontunkból – már valóban csak egy hibája van, az hogy nem választja el a főiskolai és egyetemi végzettséget. De ez 1930-ban még nem olyan nagy baj, mert a felsőfokú diplomával rendelkezők elsöprő többsége akkor még egyetemi és nem főiskolai diplomával rendelkezik – ezért napjaink *egyetemi* diplomásokra vonatkozó adatait tulajdonképpen összevethetjük az 1930-as *felsőfokú* végzettséggel rendelkezők adataival. A későbbiekben – a népszámlálásokat vizsgálva évtizedről évtizedre – rosszabb a helyzet szempontunkból, hiszen növekszik a nem egyetemet, hanem főiskolát végzettek aránya, s e két csoportot a későbbi népszámlálások sem választják ketté. Ezért is választottuk inkább azt a megoldást, hogy a későbbi helyzet jellemzésére nem a népszámlásokat, hanem a – következő lábjegyzetben leírt „50000-s” minta korcsoportos almintáit használtuk.

3[52] „50000-s”-nek nevezzük azt az általunk – OTKA kutatás keretében - létrehozott adatbázist, melyet 36, egyenként kb. 1500-as elemszámú 1997, 1998, 1999, 2000-ben végzett TÁRKI omnibusz közvélemény-kutatás adatbázisából sikerült aggregálni, közel 50000-s esetszámra. A TÁRKI szíves beleegyezésével – vallásszociológiai célból – megalkotott 50000-s aggregátumot, egyrészt mivel kategóriáit szabadon csoportosíthatjuk, s végezhetünk számításokat, másrészt mivel a népszámlálásnál megbízhatóbban, az azzal kapcsolatos fenntartások nélkül hordozzák pl. a felekezeti összetétel adatait, a 2001-s népszámlálásnál használhatóbbnak ítéltük.

4[53] A tanulmányhoz terjedelemfaló hatalmas táblázatos anyag a http://www.nagypetertibor.uni.hu webhelyen, vagy annak megszünése esetén erre a weblapnévre, mint szóra rákeresve, ill. e tanulmány cimére rákeresve a világhálón másutt megtalálható.

született diplomások minden egyes nemzedékére[5][54] nézve külön is megállapithatjuk a felekezeti adatokat, sőt külön külön városi ill vidéki[6][55] helyzetet.

Elsőként azt vizsgáljuk, hogy az egyes felekezeti csoportokhoz tartozók mennyivel nagyobb, illetve kisebb arányban fordulnak elő az egyetemet végzett népességben, azaz mekkora *felül ill. alulreprezentáció* jellemzi az egyes felekezeteket.[7][56]

1930-ban a diplomás népességet tekintve 2,6-szoros felülreprezentáció jellemzi az izraelitákat[8][57] (a numerus clusus által nem érintett nemzedékben ez háromszoros volt), 1,3-szoros az evangélikusokat[9][58]. Egymással pontosan egyenlő mértékű, 0,81-szeres alulreprezentáció jellemzi a római katolikus és református népességet, s az alsó sávban (bár „kevésbé alul", mint a dualizmus korában, amikor nagytömegű délvidéki szerb és erdélyi román élt az országban) 0,75-szörös a görögkeletit és 0,56-szoros a görögkatolikust. (Népszámlás,1930, 68.p.)

5[54] A számításokat úgy végeztük, hogy tízéves születési korcsoportokat alakítottunk ki az 1905, 1915, 1925 stb. körül született mintatagokból, s így hoztunk létre az adott csoportot jellemző kereszttáblákat, ezt követően pedig ezt az eljárást megismételtük az 1910, 1920, 1930 stb. körül született csoportokkal…A két táblázatcsomag összevonásával mintegy egyesíthető az évenkénti vizsgálat előnye a (linearitás, a finom különbségekre való érzékenység) az évtizedenkénti vizsgálat előnyeivel (a nagyobb elemszám, mely minden egyes évtizedre több ezres almintákat ajánl).

6[55] Természetesen a törvényhatósági jog csak néhány nagyvárost jelent: Pécs, Székesfehérvár, Győr, Sopron, Baja, Hódmezővásárhely, Szeged, Debrecen, Kecskemét, Miskolc – s persze az 1950 előtti, az elővárosokat nem tartalmazó Budapest. Ha a további 45 megyei város diplomásait hozzászámolnánk – vagy akár csak a 16 darab 30000-s lélekszámúnál nagyobb települését, melyek között ott van az imént név szerint felsorolt városok többségénél nagyobb (68 ezres) Pestszenterzsébet, (67 ezres) Újpest, (64 ezres) Kispest – az egyetemi diplomás népességet még urbanizáltabbnak találnánk. Igy a városi és faluban élő népesség történeti összehasonlitása nem is olyan egyszerü. (MSÉ, 1932, 9.p.)

7[56] Ha a népességben 10 % az egyetemet végzettek aránya, egy meghatározott felekezetben viszont 20 %, akkor kétszeres, ha 15%, akkor másfélszeres felülreprezentációról beszélünk, ha viszont 5% , akkor kétszeres alulreprezentációról. Ez a szám sokkal inkább kifejezi a diplomás mivolt és felekezethez tartozás összefüggését, mint hogy a diplomások összetételében egyik vagy másik felekezet hány százalékot tesz ki.

8[57] Sokan kifejezetten diszpreferálják a „zsidó" mások az „izraelita" szó használatát. E tanulmányban izraelitának nevezzük a felekezethez tartozókat, zsidónak pedig mindenkit, akit különféle értelmezésben az egyes kutatások ide sorolnak. Az izraelita felekezetűeknél, a kitértek (akiket a társadalomtörténeti nyelv hozzá szokott számolni a szélesebb értelemben vett zsidósághoz – számos jelzés szerint – magasabb arányban diplomások. Az izraelita népességen belül a neológ közösséghez tartozókat – az ortodoxokkal összehasonlítva - a világi iskolázottság magasabb szintje jellemzi.

9[58] Az evangélikusok iskolázottsági felülreprezentációját történetileg a szászvárosok népessége okozza, 1930-ban már az evangélikus magyar városi népesség.

Az ezredfordulón – az immár nem államigazgatási kategóriaként[10][59], hanem nyilatkozaton alapuló felekezeti csoportok között – a legnagyobb, 3,2-szeres felülreprezentáció jellemzi az izraelitákat. Ez a szám akár azt is jelenthetné, hogy ugyanazok a szellemi erőviszonyok jellemzők *ma*, mint amit az 1920 előtti, sőt – a numerus clausus ellenére – a két világháború közötti társadalomnál is tapasztalhatunk (Nagy, 2000), s melyről Karády Viktornál bőséges érveléseket olvashatunk (Karády,1997). A valóságban azonban ebben a mintában egy igen kis, a népesség alig több mint egy ezrelékére kiterjedő válaszadói csoport nevezte magát izraelitának. A magyar zsidóság azonban néhány tízezres létszámú, ami a felnőtt népességnek több ezrelékét jelenti, vagyis ennél a népességnél lényegesen nagyobb. Ebben a mintában az izraelita felekezetűek 15%-a végzett egyetemet, Kovács András zsidókra (az izraelita felekezetűeknél némiképp bővebben értelmezett népességre) irányuló felmérése 37%-át találta egyetemvégzettnek a zsidó népességnek. Az aktív népesség 46, az inaktívak 22 %-os adata tette ki ezt az értéket. (Kovács, 2002) (Ez esetben akár 7,7-szeres, ill. a budapesti népességhez[11][60] képest 3,4-szeres felülreprezentációról is beszélhetünk.) (A felekezeti hátterüket teljesen elveszített, egyetlen izraelita nagyszülővel rendelkező társadalmi csoportból a diplomások inkább kerülnek a zsidó tudatosodás reneszánszának hatása alá. Ez felfelé torzítja a diplomások arányát, hiszen e csoport iskolázatlan tagjai egyszerüen kisebb valószinűséggel kerülnek a kutató látóterébe)[12][61]

A Kovács-féle célkutatásban a zsidónak tartott népesség a lakosság egy százaléka, a TÁRKI-50000-ben ennek töredéke volt izraelita. Az izraelita felekezetet megnevezők miközben az egész népességhez képest háromszorosan „diplomásabbnak tűnnek”, viszont csak fele olyan nagymértékben diplomások, mint a szélesebb értelemben vett zsidó népesség.

A két háború között megfigyelt összefüggés, hogy a zsidó népesség körében a szekularizáltabb s asszimilációra hajlamosabbak hordozzák a felülreprezetáció jórészét, tehát ma is igaz. Az adatbázisunkból nyerhető másik szám, a „bejegyzés” nagyságrendje hasonlóképpen arra utal, hogy zsidók esetében némiképpen másról van szó, mint a többi felekezeti csoportnál, hiszen a többieknél a bejegyzéskori és kérdezéskori felekezeti

10[59] A 2001-s népszámlálás felekezetmegnevezési szempontból erősen vitatott forrás

11[60] A holokauszt egyenlőtlen pusztítása miatt szociológiai értelemben értelmezhető tömegként csak budapesti zsidóságról beszélhetünk – ezért a magyar zsidóság társadalmi jellemzőinek szociológiai kontrollcsoportjaként általában a budapesti népességet, s nem az országos népességet szokták venni.

12[61] Ezt a meglátást – ahogy a szöveg első kritikai olvasását is – Biró Zsuzsanna Hannának köszönöm.

hovatartozás között jelentős eltérés van, azaz: amíg a felekezethez nem tartozók születéskori felekezete egyenletesen növeli a felekezethez tartozók arányát, addig az izraeliták esetében hasonlóképpen egyetlen ezrelékről van szó. (Az igen kis szám miatt nem érdemes vizsgálni önmagában a diplomás felülreprezentációt az izraelita felekezetbe jegyzettek körében, de a felsőfokú – egyetemi és főiskolai – végzettségűek felülreprezentációja valamennyi felekezetnél magasabb: 2,7 szeres. Ez a 33 %-os főiskolai-egyetemi diplomásarány is jelentősen elmarad a Kovács András által mért – főiskolai és egyetemi diplomásokra vonatkozó - 56 %-os aránytól…)

Második jelzésünk szerint az egyetemet végzettek között kétszeresen felülreprezentáltak a görögkeletiek. Ez a szám a történeti alapadatoknak némiképp ellentmond: a 19-20 század fordulóján a görögkeletiek és görögkatolikusok jelentik az iskolázottsági mélypontot, őket követi derékhadként a katolikus és református népesség, hogy az evangélikusok, unitáriusok, izraeliták jelentsék a legiskolázottabb csoportot. A magyarázatot több körülmény együttállásában találhatjuk meg: 1. Trianonnal elcsatolódott a legiskolázatlanabb román és szerb népesség jó része. Azok maradtak, akik valamilyen oknál fogva már korábban Budapestre, vagy a Trianon utáni magyar területekre költöztek, s megtalálták a számításukat, vagy legalábbis annyira integrálódtak, hogy Nagy-Románia, vagy a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság vonzása, ill. az 1920 utáni magyar nacionalizmus taszítása ellenére is itt maradtak. Soraikban valószínűleg a komolyabb vállalatok vezető-elitje s az alapvetően *nem* etnikai piacon mozgó értelmiségi csoportok felülreprezentáltak voltak. Ma köztünk élő gyermekeik, unokáik, sőt dédunokáik nagy valószínűséggel kerülnek a diplomás elitcsoportokba.

2. A görögkeleti mivolt minden más felekezeti markernél jobban kötődik a köztudatban – s nyilván az érintettek tudatában is – a román ill. szerb mivolthoz. A magyarországi román és szerb népesség elég nagy asszimilációs nyomásnak volt – és bizonyos értelemben van – kitéve. Az etnikumok közötti előítéleteket mérő valamennyi kutatás a magyar közvélemény meglehetősen masszív román és szerbellenes attitűdjét mutatta ki, melyet éppúgy magyarázhatunk történelmi okokkal, mint a rendszerváltás előtti és utáni romániai és szerbiai etnopolitikai fejleményekkel. Ennek alapján logikusan feltételezhető, hogy a görögkeletinek született személyek – összehasonlítva az azonos mértékben iskolázott csoportok átlagával – nagyobb arányban hajlamosak erről a „markerről” lemondani, azaz a görögkeletinek született népesség „felekezetfelejtése” relatíve nagyobb az átlagnál. Ugyanakkor, mint minden kisebbségi csoportnál, megindul az értelmiségiek körében az etnikai tudatosodás reneszánsza. A felekezetfelejtés a görögkeletiek tömegeinél, és etnikai tudatosodás a görögkeleti értelmiségieknél *együttesen* valószínűsítik az egyetemet végzettek magas arányát a magukat görögkeletinek mondók körében. 3. Igen kis népességekről van szó, tehát még egy kisméretű immigráns csoport mintába kerülése is

számíthat. Ilyen immigráns csoport a szocialista korszakban ide érkezett görögök. Noha egy történetileg szélsőbaloldali gyökerű népességről van szó (emigrációjuknak épp baloldali mivoltuk volt az oka), a görögkeleti mivolt a görög nemzeti öndefinícióban – minthogy a törökellenes szabadságküzdelmek kezdetétől az első balkán háborúig egybeesett a nemzeti függetlenségi küzdelmek főirányával, sőt a görögkeleti egyház ma is államegyház, a görög törvények ma is büntetik a prozelitizmust[13][62] – igen fontos szerepet játszik. Ennek az immigráns, s meglehetősen iskolázott népességnek is szerepe lehet abban, hogy a vizsgált népesség több mint másfél százalékát jelentő görögkeletiek sorában közel 10% a diplomások aránya.

A harmadik fontos jelzésünk, hogy az egyházhoz nem tartozók körében az egyetemi diplomások mintegy másfélszeresen felülreprezentáltak. Azaz lényegesen nagyobb esélyük volt az elmúlt évtizedek során a szekularizált hátterű embereknek arra, hogy egyetemi diplomát szerezzenek, illetve fordítva, az egyetemi diplomát szerzett emberek sokkal nagyobb eséllyel kerültek a 90-es évek végére olyan tudatállapotba, hogy azt mondhassák: nem tartozunk felekezethez. Itt már nem töredéknépességekről van szó, hanem a vizsgált egyetemi populáció mintegy negyedéről.

Ebbe a csoportba tartoznak azok, akik azért felekezeten kívüliek, mert nem jegyezték be őket sehova. Ennek a valószínűsége érvtizedekkel ezelőtt lényegesen magasabb volt értelmiségi családokban, mint más családokban, s az értelmiségi családok gyerekei nagyobb valószínűséggel lettek egyetemi diplomások, mint a más családokból érkezettek.[14][63] (A saját bevallásuk szerint nem bejegyzettek sorában a diplomások másfélszeresen felülreprezentáltak.) Vannak azután, akiket bejegyeztek ugyan, de semmiféle vallásos nevelést nem kaptak, iskolai vagy iskolán kívüli hittanra nem jártak. [15][64] Vannak azok, akik életük során váltak nem hívővé[16][65] szoros összefüggésben bizonyos értelmiségi szerepelvárásokkal, melyek a Kádár-korszakban a közigazgatásban ill. oktatásügyben ha nem is durván, de érvényesültek.

13[62] Pontosabban a görögkeleti államegyházból való kilépésre történő felbujtást.

14[63] Ez az 1992-ben elvégzett háromezres elemszámú TÁRKI mobilitás-vizsgálatból állapítható meg. (Róbert Péter Sághi Matild)

15[64] Ugyanott szerepelt erre vonatkozó kérdés is.

16[65] Az 1992-s háztartáspanel szerint pl. 1 mindig is hívô , 41,4 %, 2 régen nem, ma hívô 4,4 %, 3 régen hívô, ma nem 16,8,% 4 sohasem volt hívô 37,4% . Az egyetemi diplomás mivolt legjellegzetesebben a harmadik csoportot specifikálja, ahol 1,4 szeres az egyetemi diplomások felülreprezentációja. Azaz: az életúton belüli vallásvesztés 1,4-szer inkább jellemzi az egyetemi diplomásokat, mint az átlagot.

A kommunizmustól független, (mert:világszerte érvényesülő) szekularizáló hatásként vehetjük számba a fogyasztói társadalom érvényesülését, mely az átlagnál jobban kereső, a nyugati életmódmintákba nagyobb valószínűséggel betekintést szerző értelmiségieket nyilván jobban érintette, mint a kevésbé képzetteket, valamint a tudományos technikai forradalom hatását, melynek – éppen sajátos alternatív vallás mivoltánál fogva – éppen a műszaki és természettudományos képzettségű értelmiségiek váltak „papjaivá", fő propagátoraivá. A társadalomtudományi értelmiségiek pedig – megint csak világszerte érvényesülő okokból, pl. a deista, ateista, materialista filozófia, ill. valláspótlékként viselkedő művészeti alkotások alaposabb ismerete stb. révén – szekularizálódtak némiképp gyorsabban.

Nyilvánvalóan ezt a csoportot erősítik azok, akik ugyan tudják, hogy valamely felekezetbe bejegyezték őket, sőt talán még vallásos nevelést is kaptak, de – értelmiségiként – jellegzetesen individuális viszonyt kívánnak megfogalmazni az egyházakkal kapcsolatban, akár azért mert világnézeti állapotuknak nem elégséges mértékben felel meg az egyházak tanítási rendszere[17][66], akár azért mert a történelmi egyházak konkrét rendszerváltás előtti vagy éppen utáni[18][67] tevékenységét érezték ellenszenvesnek, ergo inkább nem neveztek meg felekezetet.

Gyakorlatilag a fenti okok bármelyike nagyobb valószínűséggel léphet fel az egyetemi diplomás értelmiségiekkel, mint más csoportokkal kapcsolatban.

A negyedik fontos jelzésünk, hogy még az egyéb valláshoz tartozók is némiképpen (1,1- szeresen) felülreprezentáltak az egyetemi diplomás népességben. Az egyéb valláshoz tartozók felülreprezentációja a régi népszámlásokból is kitűnt (1930-ban felülreprezentációjuk mértéke pontosan megegyezett az izraelitákéval), akár egyszerűen annak folytatása is lehetne ez a felülreprezentáció. Míg azonban történetileg az unitáriusok rendkívül erős képzettségi mutatói dominálták e

17[66] Az omnibusz panel és minden a világnézeti állapotot tudakoló kérdőív „vallásos-e ön?" kérdésére a felekezethez tartozók legnagyobb tömege a „magam módján vallásos vagyok" alternatívát és nem az „egyház tanításait követem" alternatívát választotta.

18[67] Az „Intézményekben való bizalmat" tudakoló kérdéseknél a 90-es évek elején az egyházak magas bizalmi pontszámot kaptak, ami azután csökkent. Ugyanakkor jelentek meg a nyilvánosságban – a már korábban is létező, egyházuk vezetését a szocialista rendszer kollaboránsának tartó – független katolikus, protestáns értelmiségi csoportok

számokat[19][68], ma a népesség 1,2 %-t kitevő „egyéb” felekezetű népesség nagyobbik részét a neoprotestáns kisegyházak hívői[20][69] jelentik. A neoprotestáns kisegyházakba közismerten jóval kevesebben születnek bele, mint amennyien ezt felnőttként választják, s ha az individuális döntést tipikusan értelmiségi vallásossági formának gondoljuk, még nagyobb arányú felülreprezentációt is feltételezhetnénk. Az 1,2 %-nyi népességben tehát valószínűleg *összekeveredik* a hagyományos kisegyházi népesség – zömében falusi emberek – s ez az értelmiségi csoport. Ezt a feltevésünket erősíti, hogy az egyéb vallásba bejegyzett népesség jóval kisebb (mintegy három ezrelékes nagyságrendű) felsőiskolázottságát tekintve 0,9 szeres alulreprezentációval rendelkezik.)

Ötödik fontos jelzésünk, hogy az evangélikusok mindössze 1,1-szeres mértékben felülreprezrentáltak. Ez az adat kifejezetten ellentmond azoknak a méréseknek, melyeket a két háború közötti egyetemi hallgatókról vagy diplomásnépességekről ismerünk, ahol az evangélikus népesség lényegesen inkább felülreprezentált. Csak azt feltételezhetjük, hogy ez a két háború közötti iskolázott evangélikus népesség a szekularizáció előrehaladottabb fázisában volt már akkor is – amit az evangélikus-református, evangélikus-katolikus, evangélikus-zsidó vegyesházasságok átlagnál lényegesen magasabb aránya is bizonyít – tehát az evangélikus elit gyermekei unokái már jórészben a felekezeten kívüliek csoportját gazdagítják. A másik lehetséges feltevés, hogy az evangélikus felülreprezentáció mögött – még a szász városok elcsatolása után is – jelentős arányban német hátterű – pl. Budapestre települt szász vagy soproni – lakosok álltak. E német kötődésű lakosok pedig az átlagnál nagyobb arányban távoztak önként, vagy a szövetségesek kitelepítési döntésének megfelelően 1945-ben, sőt – potenciális német és osztrák (tehát nyugati) családi-baráti kapcsolataik nagyobb valószínűsége, ill. vélhetően jobb nyelvtudásuk miatt – talán 1948-ban és 1956-ban is. A harmadik lehetséges ok egyszerűen statisztikai természetű: ha az evangélikus népesség szekularizáltabb volt, mint az átlag, akkor a vegyes házasságoknál a házasfél családja inkább elvárhatta, hogy az evangélikus fél reverzálist adjon, azaz az evangélikus diplomás szülőknek azonos gyerekszám mellett is kevesebb evangélikus gyereke születik, mint a nem evangélikus diplomásoknak, ill. nem diplomás evangélikusoknak. Mindkét tényező csökkenti az aggregátum iskolázottsági újratermelődésének esélyét. E feltevéseinket megerősíteni látszik, hogy az evangélikusnak bejegyzettek körében – ellentétben tehát a ma magukat evangélikusnak mondókkal – még több mint kétszeres az egyetemi diplomások

19[68] Noha az unitáriusok a publikus népszámlálásban már csak aggregáltan szerepelnek, a másolatban birtokunkban lévő (igaz, 1920-as) kéziratos települési tábla-anyagok igazolják ezt. Befejezéséhez közeledik továbbá Karády Viktorral közös felvételünk az 1948 előtti egyetemi diplomakönyvekről, ezek alapján az unitáriusok felülreprezentációja tízszeres is lehet…

20[69] Szigeti Jenő vezetésével az OKI kutatócsoportja (Kozma Tamás, Tomka Miklós, Nagy Péter Tibor) százezres nagyságrendüre becsülte a neoprotestáns kisegyházak létszámát

felülreprezentációja. Sőt annál az alnépességnél, ahol a megkérdezett emberek maguk megkülönböztethették, hogy ők tartoznak valamely felekezethez, vagy bejegyezték őket[21][70], meg is fordul az arány: az enyhe felülreprezentáció enyhe alulreprezentációvá változik. Azaz az evangélikus hátterű értelmiségeiknél annak lehetősége, hogy el lehet választani a felekezethez tartozást és az egykori bejegyzettséget még növeli is annak valószínűségét, hogy azt mondja, engem evangélikusnak jegyeztek be a *szüleim*, de *ma* felekezeten kívüli vagyok…

Hatodik jelzésünk, hogy a népesség felét kitevő római katolikusság 0,83-s szorzóval, a lakosság hatodát kitevő református népesség pedig 0,76-os szorzóval alulreprezentált az egyetemi diplomások körében. Ez persze egyszerű matematikai következménye is annak a ténynek, hogy fentebb pl. egy a lakosság negyedét kitevő felülreprezentált csoportot találtunk – csak érzékeltetésül: a nem vallásos csoport önmagában nagyobb, mint a történeti térben *az összes* felülreprezentált csoport, tehát a zsidók, unitáriusok, evangélikusok voltak *együttvéve.* Mégis ennek kapcsán legalább két tényezőre kell felhívnunk a figyelmet: 1. az 1948 előtti Magyarországgal szemben, amikor katolikusok és reformátusok a teljes lakosságot dominálták, s emiatt e két népesség alulreprezentációjáról kifejezetten a zsidó és evangélikus felülreprezentáció miatt lehetett beszélni, most, hogy megnövekedett a szekuláris csoport aránya, tulajdonképpen e két népesség alulreprezentációja *hordozza azt az összefüggést, hogy a felekezethez tartozó emberek alulreprezentáltak az egyetemi diplomás népességben.* 2. A reformátusok már korábban is kissé elmaradtak a katolikusoktól a diplomaszerzés tekintetében. Ez a különbség azonban növekedett. Ennek két magyarázata is lehetséges. Az egyik, hogy az 1945 után expandálódó egyetemi képzettségek közül a mérnöki olyan orientációval és habitussal kapcsolódik össze, mely jellegzetesen jobban jellemzi Budapest és a Nyugat-Magyarországi ipari városok értelmiségét és szakmunkás-elitjét, mint a Tiszántúlét, ill. a történelmi (de nem ipari) református városokét, ergo nagyobb valószínűséggel kerülnek ezen az úton az egyetemet végzettek közé. A másik magyarázat statisztikai természetű: az ország délkeleti sarkában közismerten erőteljesebb a szekularizáció, mint Nyugaton, ergo a református gyökerű városi elit nagyobb arányban sorolja magát a felekezeten kívüli csoportba – s mivel ez az elit adja a református térség diplomásainak jelentős részét, a „reformátusnak maradók” kisebb eséllyel képeznek egyetemi diplomás elitcsoportokat. Ha a katolikusnak ill. reformátusnak *bejegyzett* népességet vizsgáljuk hasonló különbséget, 0,93 ill. 0,76 szoros alulrepezentációt találunk.

21[70] Az omnibusz felvételek annál a részénél, ahol mind a két kérdés – hova jegyezték be, ill milyen felekezetű – is szerepelt.

Hetedik jelzésünk, hogy a görögkatolikusok 0,54-s szorzóval alulreprezentáltak. A görögkatolikus népesség nagyjából *ott van, ahol a történeti determinációk mentén „lennie kell”*. Tekintettel arra, hogy Hajdúdorog térségében mindig is élt egy falusias jellegű görögkatolikus népesség, azok a speciális körülmények, melyekre a görögkeletiek vonatkozásában utaltunk, az ő iskolázottságukat nem mozdította felfelé. Ezt a feltevést alátámasztja, hogy a bejegyzéskori népességben még csak enyhe - 0,96-szoros -alulreprezentációval számolhatunk.

Ha e számokat generációs bontásban is megvizsgáljuk, kitűnik, hogy a diplomások az egyházhoz nem tartozók körében – ha a húszas években és a harmincas évek elején született nemzedéket vizsgáljuk – több mint kétszeres fölényben vannak. Azután ez a fölény csökkenni kezd, a kötelező hittanra már nem látogató nemzedékben másfélszeres alá, a hetvenes években születetteknél 1,1-szeresre. Az egyes felekezeteknél az ötéves-tízéves csoportbontás nem igazán ad értelmezhető adatokat. A nagyobb trendek – a húszéves csoportbontás szerint – az 1925 körül[22][71] született nemzedékben az evangélikus diplomások még másfélszeres felülreprezentációt mutatnak, ami az 1945 körül született nemzedéknél már eltűnik, majd az 1965 körül születettnél 0,74-szeres alulreprezentációnak adja át helyét. Ezzel szemben a római katolikusok a régi nemzedékben még 0,74-es alulreprezentációja 0,84-re javult, s a fiatalabb nemzedékben is itt tartja magát. A reformátusok mindegyik nemzedékben a 0,74-szeres alulreprezentációval szerepelnek. Mindez – együtt azzal az információval, hogy a bejegyzéses értelemben vett felekezeti tagság vizsgálata alapján az evangélikusok régi nemzedékbeli másfélszeres fölénye a középnemzedékben még növekszik is, hogy azután a kétszeres értéken stagnáljon – azt jelzi, hogy míg az evangélikus népesség inkább kerül át a szekularizált csoportba, addig a katolikus népesség relatíve javítja helyzetét, melyet mindenekelőtt Budapest erős katolikus többsége ill. a keleti országrésznél fejlettebb Pannon térség katolikus jellege látszik magyarázni.

Irodalom

Andorka, 1979, Rudolf: Az egyetemi és főiskolai hallgatók társadalmi összetétele 1898-1942. Statisztikai Szemle. 1979./9.

22[71] Tehát 1916 és 1935 között.

Bourdieu,1978 : A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése Gondolat 1978

Czakó Ágnes-Sik Endre A hálózati tőke szerepe Magyarországon a rendszerváltás előtt és után 2000, 1995, 7:3-12 old.)

Hrubos (2006) Ildikó,: A felsőoktatás intézményrendszerének átalakulása válogatott tanulmányok . [Budapest] : Aula, 2006.

Karády (2000) Viktor: Felekezeti szegregáció a magyar gimnáziumi piacon (1867-1944) in: Oktatáspolitika és vallásszabadság állam - egyház - iskola - társadalom a 20. században szerk. Nagy Péter Tibor.: Budapest : Új Mandátum, 2000 [Budapest] :

Karády,1997 Viktor, Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon, 1867-1945 történeti-szociológiai tanulmányok Budapest : Replika Kör, 1997 Budapest : Replika könyvek

Kovács (2002) András : Zsidók a mai Magyarországon. (szerk.) Múlt és Jövő Könyvkiadó, Budapest

Kozma (2004) Tamás Kié az egyetem? : A felsőoktatás nevelésszociológiája Bp. : Új Mandátum, 2004.

Ladányi Andor (1999), A magyar felsőoktatás a 20. században. Akadémiai, Budapest

Ladányi János (1990): Rétegződés és szelekció a felsőoktatásban. Társadalom és oktatás, Budapest

Lengyel 1993 György,: A multipozícionális gazdasági elit a két világháború között. Fejezetek egy történetszociológiai kutatásból Budapest : ELTE, 1993 [Dabas]

Lukács (2001) Péter: Tömeges felsőoktatás – globális versenyben, I-II. = Magyar Felsőoktatás, 2001. 10., és 2002. 1-2.

Lukács (2002) Péter: Felsőoktatás új pályán, Oktatáskutató Intézet, 2002. = http://www.hier.iif.hu/kutatas/eredm/lukacs/felsmeg.html

MSÉ, 1932, Magyar Statisztikai Évkönyv 1932

Nagy 2000 Péter Tibor Járszalag és aréna: Egyház és állam az oktatáspolitika erőterében a 19. és 20. századi Magyarországon. Bp., Új Mandátum, 2000. 320 p.

Népszámlálás: Az 1930. évi népszámlálás VI. rész. Bp, 1941

Semjén (1997) András Állami szerepvállalás és finanszírozás a közoktatásban: merre tovább? Új Pedagógiai Szemle Szemle 1997/02

Sik 2001 Endre Aczélhálóban - adalék a kapcsolati tőke működésének megismeréséhez Szociológiai Szemle 3. 64-77.

Szelényi Iván - Szelényi Szonja (1996): Elit-cirkuláció vagy elit reprodukció. In: Andorka Rudolf - Kolosi Tamás - Vukovich György (szerk.) Társadalmi Riport 1996. TÁRKI, Budapest

Varga 2002 Barbara: A szociológia millenniumi "partitúrája" Néhány gondolat Manuel Castells társadalomszervez?dési modelljéről Szociológiai Szemle 1. 134-148.

(Elhangzott 2008. március 7-én „A múlt és jövő feszültségében” címmel Szirtes András tiszteletére rendezett Emlékkonferencián. A szerző: oktatástörténész, szociológus; a WJLF tanára.)